

Taal- en cultuurpolitiek

Zuid-Afrika: veeltalig en multicultureel

Sinds 1994 heeft Zuid-Afrika elf officiële talen. In volgorde van grootte van moedertaalsprekers: Zulu (22 %), Xhosa (17 %), Afrikaans (15 %), Noord-Sotho (10 %), Engels (9 %), Tswana (9 %), Zuid-Sotho (7 %), Tsonga (4 %), Swati (3 %), Venda (2 %) en Ndebele (2 %). Toen de interimregering die de eerste vrije en democratische verkiezingen voorbereidde het besluit nam de elftalenregeling in de Grondwet vast te leggen, werd dit door velen beschouwd als een door verlegenheid ingegeven oplossing. Er was immers een strijd aan voorafgegaan over de vraag of Afrikaans en Engels beide bestuurstaal moesten blijven, of dat gekozen moest worden voor alleen het Engels. Om dit ook politiek zeer gevoelige probleem te omzeilen, zou een oplossing zijn gekozen waarvan men verwachtte dat die in de praktijk zou leiden tot een eentalige uitkomst: het Engels als algemeen gebruikte lingua franca. Tot veler verrassing bleek iets heel anders: een emanciperend effect op de grote „zwarte” talen. Er is een groeiend zelfbewustzijn ten aanzien van de rechten van een officiële taal: op school, in de rechtszaal, in het bestuur.

Er is een traditie van meertaligheid in Zuid-Afrika. Voor alle duidelijkheid: bij het geletterde deel van de bevolking - en er is een hoge graad van analfabetisme. Mensen met een behoorlijke schoolopleiding spreken bijna allemaal Afrikaans en Engels. Bovendien wordt in het onderwijs tegenwoordig vaak ook nog een van de grote „zwarte” talen onderwezen. Hoewel de meeste mensen zich sterk bewust zijn van wat hun moedertaal is, schakelen zij gemakkelijk over naar een of meer andere talen. Engels of Afrikaans werden en worden door grote groepen als gemeenschappelijke interlingua gebruikt. Daardoor waren de instrumenten voor officiële meertaligheid - opleidingen voor tolken en vertalers, algemene vertaalwoordenboeken, gespecialiseerde vertaalwoordenboeken - tot voor kort nauwelijks ontwikkeld. Inmiddels is men daarmee druk bezig. Het is een terrein waarop de universiteiten ook graag willen samenwerken met België en

Nederland, landen die vanwege de veeltaligheid in de Europese Unie een grote ervaring hebben opgebouwd met de praktijk van veeltalig bestuur.

Afrikaans

Op de discussie over het handhaven van het Afrikaans als bestuurstaal, en het verdedigen van de positie van het Afrikaans in de media en het onderwijs, is in de Lage Landen gemengd gereageerd. Velen beschouwen het Afrikaans als „de taal van de apartheid” en daarmee als symbool van een verwerpelijke systeem. Nu aan dat systeem een einde is gekomen, kan daarmee de taal maar beter gelijk ook met de vuilnismannet, is ongeveer de gedachtengang. Anderen - vaak degenen die nooit duidelijk afstand hebben willen nemen van het apartheidssysteem - leggen juist opnieuw de nadruk op de oude verwantschap tussen het Nederlands en het Afrikaans, en daarmee ook tussen de bevolking hier en de Afrikaanders. Beide groepen doen geen recht aan de genuanceerde positie van het Afrikaans in de huidige Zuidafrikaanse samenleving. Op een paar aspecten daarvan wil ik hieronder nader ingaan.

Ten eerste: het Afrikaans beschouwen als een „blanke” taal is een Eurocentrische opvatting. Er zijn meer kleurlingen dan blanken die het als moedertaal spreken (3 miljoen tegen 2,8 miljoen (5,8 miljoen tot in '91, nu $\pm 6,1$ miljoen)). Daarnaast is het voor miljoenen niet-blanken de meest gebruikte gemeenschappelijke communicatietaal. Ondanks zijn onloochenbare en onmiskenbare verwantschap met het Nederlands, is het Afrikaans duidelijk een „emigrant”: er zijn veel invloeden opgetreden die het tot een „taal van Afrika” hebben gemaakt. Afhankelijk van de sprekersgroep zijn die invloeden sterker of minder sterk aanwezig. De vraag of de verschillende varianten van het Afrikaans evenwaardig zijn, of dat er een „standaard-Afrikaans” moet worden vastgesteld, is een discussie die ook in Vlaanderen en Nederland niet onbekend is: wie bepaalt de norm? En moet er wel een norm zijn?

Ten tweede: in tegenstelling tot wat hier vaak wordt gedacht, is Engels niet een algemeen gekende taal in Zuid-Afrika. Lang niet iedereen beheerst het Engels goed genoeg om daarmee bijvoorbeeld als onderwijstaal uit de voeten te kunnen. "It is estimated that less than half the total population of South Africa have any ability to communicate in English," volgens een artikel in *Language International* van juni 1994. Het is dus niet zo dat alle taalproblemen opgelost zouden worden als het Engels de enige officiële taal zou worden, integendeel. In delen van het land is Afrikaans daarvoor veel bruikbaar. Daarom is bijvoorbeeld de universiteit van Wes Kaapland - de oudste kleurlinguniversiteit van het land, en tegelijk de universiteit met de grootste afdeling Afrikaans - betrokken bij de grootscheepse alfabetiseringsprogramma's van de nieuwe regering. De vakgroep wil bij het opzetten van de verschillende onderwijscurricula graag gebruik maken van de ervaring die de Tilburgse vakgroep *Taal en minderheden* intussen heeft opgebouwd met Nederlands als tweede taal in het onderwijs. Die ervaring is ook heel goed bruikbaar voor Afrikaans als tweede taal.

Derde nuancering: mensen hebben een emotionele band met hun taal, zoals ook Nelson Mandela de afgelopen jaren bij diverse gelegenheden heeft opgemerkt. Dat geldt voor *alle* mensen die het Afrikaans als moedertaal hebben. Het is daarmee niet alleen de taal van de apartheid, maar ook die van het *verzet* tegen de apartheid. Dat geldt voor vele kleurlingen, maar ook voor een aantal blanke Afrikaanstalige schrijvers. Zij willen zich niet hun taal ontnomen zien in het nieuwe Zuid-Afrika waarvoor zij zich zo lang hebben ingezet.

Er is dan ook op dit moment een brede tegenstroom merkbaar tegen een complete verengelsing van het openbare leven. Ook daarin vallen parallellen te zien met wat in Europa gebeurt. Dat het Engels in veel gevallen om praktische reden als communicatiemiddel wordt gebruikt, betekent nog niet, dat men in de toekomst uitsluitend Engelstalige televisieprogramma's wil zien, de Afrikaanstalige pers wil zien verdwijnen, of het onderwijs volledig wil laten verengelsen. Er is een duidelijk cultureel bewustwordingsproces ten aanzien van het Afrikaans merkbaar. Dat proces heeft veel meer te maken met Afrikaanse geworteldheid dan met Europese afkomst.

Taalunie

Alleen al om die laatste reden ligt een associatieverdrag met de Nederlandse Taalunie niet voor de hand. Maar dat wil niet zeggen dat er geen rol voor het Nederlands meer is weggelegd in het nieuwe Zuid-Afrika. Hierboven zijn al verschillende zaken genoemd waarbij men graag met de Lage Landen wil samenwerken: ervaring met de praktijk van en de instrumenten voor veeltalig bestuur, met onderwijs in een taal die niet de thuistaal van alle leerlingen is, en met de wetenschappelijke relatie tussen standaardtaal en regionale varianten. Maar ook om andere redenen blijft het Nederlands van belang voor Zuid-Afrika. Veel van de historie is in het Nederlands vastgelegd. Tot 1925 was het immers de officiële bestuurstaal in Zuid-Afrika. Juist nu in de komende jaren een kritische herbeschouwing van de Zuidafrikaanse geschiedenis aan de orde zal zijn, is het belangrijk dat de archieven voor voldoende mensen (historici, juristen) toegankelijk blijven. Het beheersen van het Nederlands als „bronnentaal” is daarvoor nodig. Verder hebben zowel de Nederlandse als de Vlaamse regering plannen om studenten uit tot nu toe achtergestelde groepen de mogelijkheid te bieden hier te komen studeren. Voor studenten die Afrikaans spreken is het Nederlands met een korte, gerichte cursus taalverwerving in korte tijd goed genoeg onder de knie te krijgen om colleges in het Nederlands te volgen en studieboeken te lezen. Overigens moeten dergelijke cursussen taalverwerving, die volledig los van het programma van de vakgroepen Afrikaans kunnen worden georganiseerd, natuurlijk ook voor Engelstalige studenten ontstaan.

En tot slot blijft er natuurlijk het wetenschappelijk belang van herstelde contacten. Voor buitenlandse neerlandici geldt altijd dat contacten met hun collega's in het taalgebied zelf wenselijk zijn. Maar voor Zuid-Afrika komt daar nog bij dat het Afrikaans als wetenschappelijke discipline niet denkbaar is zonder bestudering van het Nederlands. Pas vanaf de jaren twintig heeft het Afrikaans ook als wetenschap zijn positie veroverd.

De geschiedenis van Zuid-Afrika hangt aan elkaar van emancipatieprocessen. Wellicht verklaart dat ook de wilskrachtige, toekomstgerichte inzet die op dit moment bij alle bevolkingsgroepen valt waar te nemen. Daarbij past

geen nostalgische hang naar het verleden. Wel zakelijke bereidheid tot samenwerking in gelijkwaardigheid, gebaseerd op de behoeften van het nieuwe Zuid-Afrika.

Greetje van den Bergh

Het verleden op een presenteerblaadje Tweede Conferentie over de Lage Landen in Londen

Eind december 1994 was de ineens stortende prijs van de kalkoenen ongetwijfeld een van de gespreksonderwerpen in Groot-Brittannië. Op het Dutch Department van University College London had men echter wel wat anders aan het hoofd dan feestelijk gevogelte. Van 18 tot 21 december 1994 vond immers de „Second International and Interdisciplinary Conference of Low Countries Studies” plaats. Deze conferentie was voor de Londense afdeling Nederlands het orgelpunt van een jubileumjaar. Eerder dat jaar had men er trouwens ook al een tweedaagse lezingenreeks over de Friese taal en cultuur gehad.

In 1994 was het precies 75 jaar geleden dat de leerstoelen Nederlandse taal- en letterkunde én Nederlandse geschiedenis aan de University of London werden opgericht. Begin jaren tachtig werden beide afdelingen in hetzelfde „college” (nl. het University College London, vlakbij het British Museum) ondergebracht. In dit blad stond al eerder te lezen hoe kort daarna het Centre for Low Countries Studies ontstond (*Ons Erfdeel*, 1988, XXXI, 4, pp. 616-617).

Dit „centre” met als dubbel doel de interdisciplinaire studie van maatschappij, geschiedenis en cultuur van de Lage Landen, en de promotie van „Low Countries Studies” in de Engelstalige wereld - organiseerde reeds in 1989 een eerste internationale conferentie. Toen was „The Low Countries in the world” het centrale thema. Deze keer moest alles draaien rond „Presenting the Past”, m.a.w. rond de uitbeelding en verwerking van het (nationale) verleden in literatuur, beeldende kunst, geschiedschrijving en dies meer.

„International” en „interdisciplinary” zijn twee kernwoorden voor het Centre for Low Countries Studies. Een blik op de deelnemerslijst was voldoende om vast te stellen dat het qua „international” wel goed zat: deelnemers uit alle wind-

streken, van Santa Barbara via Wiltshire tot Leuven, en van Groningen via Rekkem tot Grahamstown. „Interdisciplinary” zag het er op papier ook uit: onder de ca. 100 bezoekers bevonden zich o.a. historici, taalkundigen, kunsthistorici en literatuurwetenschappers. Nu is het natuurlijk niet voldoende een aantal specialisten en specialisten in de dop uit diverse vakgebieden samen te brengen. Interdisciplinair werken veronderstelt ook dat er tussen deze lieden enige interactie ontstaat, dat men m.a.w. wel even over de muur naar de tuin van de burenlonkt.

Een groot aantal lezingen was op zich wel interdisciplinair qua opzet. Dat kwam natuurlijk ook door het thema, dat de sprekers ertoe aanzet had om maatschappelijke, historische en culturele factoren op elkaar te betrekken bij de behandeling van hun onderwerp. Dat bleek al uit de titels van een aantal voordrachten: *Social Changes in the Dutch East Indies: Literary Representation of Gender and Race; Language as a Tool: (Re)defining Flemish Identity Today* enz. Maar tussen de lezingen onderling, die meestal in sessies van drie plaatsvonden, sprongen de vonken minder over dan men gezien het veelbelovende programma verwacht zou hebben. Gedeeltelijk was dit natuurlijk te wijten aan de enorme speelruimte die het centrale thema bood. Elk cultuurproduct, of het nu een schilderij, een roman, een gedicht, een politiek document of een historische studie betreft, is tot op zekere hoogte een drager van het verleden. En iedere wetenschapper kan dus wel iets over de „representatie”-functie van zijn of haar onderzoeksobject vertellen en kijkt daarbij weleens over de grenzen van de eigen discipline heen. Deze werkwijze bleek niet noodzakelijk vruchtbare contacten met andere onderzoekers op te leveren. Men verwacht uiteraard niet dat (kunst)historici, literatuurwetenschappers, sociologen enz. elkaar om de hals vallen of te lijf gaan, maar het is altijd mooi meegenomen als iemand een collega nieuwe inzichten kan meegeven.

Dit probleem had echter niet zozeer te maken met een verdeelde belangstelling. Er was vooral weinig tijd voor discussie, omdat de timing van de simultane sessies heel strak werd aangehouden. Het is niet meer dan logisch dat de beschikbare tijd goed wordt benut, maar dat neemt niet weg dat het een spijtige zaak blijft dat de chronometer de uitwisseling van ideeën bepaalt.